

TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓ ÉS TÁRSADALMI RÉTEGZÖDÉS

Huszár Ákos
Kovách Imre
Kristóf Luca
Szabó Andrea

Tanulmányunk¹ fő kérdése, hogy az egyének társadalmi integrációja miként és hogyan függ össze a társadalmi egyenlőtlenségek rendszerében elfoglalt helyükkel és milyen integrációs mechanizmusok segítik elő, vagy éppen kényszerítik ki a társadalmi pozíció és az integráltság kölcsönhatásait. A következőkben először a kérdésfeltevésünket, majd az általunk használt adatbázist mutatjuk be, ezután térünk rá az eredményeinkre.

Egyenlőtlenség és társadalmi integráció

A társadalmi struktúra-, illetve rétegződéskutatás klasszikus elméleteiben a társadalmilag fontos javak eloszlása többnyire összekapcsolódik a társadalmi integráció kérdéskörével. *Marx* számára a kapitalista társadalmak osztályszerkezete és egyenlőtlenségi szerkezete azon társadalmi konfliktusok miatt volt esszenciális, amelyek potenciálisan a *kapitalizmus (integratív rendszereinek) összeomlásához* vezetnek (Marx–Engels 1959). A *weberi* elméletben hangsúlyos kérdés, hogy a társadalmi struktúrában elfoglalt pozíció mennyiben lehet alapja a *közösségi érintkezésnek, illetve a közös politikai cselekvésnek* és ez miként érintheti a *legitim rend érvényességét* (Weber 1987, 2009). A társadalom *normatív integrációját hangsúlyozó funkcionalista* hagyomány követői szisztematikusan igyekeznek feltárni azokat a strukturális, rétegződési okokat is, amelyek a társadalom normatív integrációját veszélyeztetik (Parsons 1949, 1970).

A társadalomszerkezetben elfoglalt hely, illetve társadalmi integráció összefüggéseit talán *Robert Merton* (1949 [1980]) fogalmazta meg a leghatásosabban, aki Durkheim anómia fogalmát újraértelmezve a társadalmilag kijelölt kulturális célok, valamint az intézményesen rendelkezésre álló eszközök (normák, szabá-

---

¹ A tanulmány az MTA Kiválósági Együttműködési Program, Mobilitás Kutatási Centrum projekt keretében készült.

lyok és azok ellenőrzései) alapján különböztette meg az egyéni alkalmazkodás különböző típusait és azok jelenlétét a társadalomszerkezet különböző szegmenseiben. Merton szerint a társadalom által elfogadott normákhoz, értékítéletekhez történő alkalmazkodásnak eltérő formái lehetnek, a *teljes konformitástól a lázadásig*. Ha egy társadalomban mindenki maximálisan elfogadja a normákat, akkor minden változás, minden fejlődés leáll; a teljes lázadás pedig anarchiához vezet. A stabil társadalmakban a leggyakoribb a *konformitásnak* tekintett alkalmazkodástípus, amelyik elfogadja a kulturális célokat és az intézményes eszközöket egyaránt. A többi mertoni típus a társadalmi integráció valamilyen zavarát jelzi. Az *újítók* elfogadják a kulturálisan meghatározott, normatív célokat, viszont a rendelkezésre álló intézményes eszközöket már nem. A *ritualisták* viszont a célokat kérdőjelezzik meg, miközben ragaszkodnak az intézményes eszközökhöz. A *visszahúzódnók* elutasítják a kulturális célokat és az eszközöket egyaránt, míg a *lázadók* is megkérdőjelezzik a célokat és az eszközöket, de tevékenyen törekszenek a megváltoztatásukra.

Tömegesen akkor jelenik meg egy társadalomban a deviáns viselkedés, amikor a kulturális értékrendszer privilegizál, az *egész lakosságra egyaránt* érvényes sikercélokat emel ki, ugyanakkor a társadalmi struktúra merevsége és a tömeges mobilitás hiánya *ugyanezen lakosság tekintélyes hányada* számára korlátozza vagy teljesen elzárja a célok eléréséhez megengedett és helyeselt eszközök használatát (Merton 1980:74). Az anyagi javaktól való elzárás például, aminek a szegénység és az anyagi sikertelenség a megjelenési formája, tipikusan devianciához és normazavarokhoz vezethet.

Ennek a tanulmánynak az elsődleges kérdése az, hogy a társadalom különböző csoportjai miként és minek a következtében integrálódnak a magyar társadalomba és milyen integrációs mechanizmusok segítik elő vagy éppen gátolják a különböző társadalmi helyzetűek integrációját. A kulturális célok eléréséhez rendelt intézményes eszközök a társadalmi integráció több egymástól eltérő dimenzióján keresztül megjelennek (vö. Dupcsik–Szabari 2015, Kovách et al. 2017), amelyek a dezintegráció különböző fajtáiról tájékoztatnak. A lehetséges dimenziók közül négyet vizsgálunk: a politikai részvételt, valamint a gyenge kötések számát, azaz a nexusdiverzitást, a társadalmi kirekesztődés érzékelését és a normakövetést.

A részvételnek, a gyenge kötések számának, a kirekesztődés érzetének, valamint a normakövetésnek a kiválasztása lehetővé teszi a mertoni inspiráció adaptálását, ugyanakkor annak egyfajta kiszélesítését is az integráció és annak mechanizmusai kutatásakor. Merton világossá tette, hogy a kulturális célokhoz történő alkalmazkodás legfontosabb eszköze a *normakövetés*. Ha elfogadjuk a társadalmi normákat, valamennyire beilleszkedünk az adott társadalomba, akkor

a deviancia (és a dezintegráltság) valamelyest enyhülhet. A *személyes kapcsolati háló* segít a társadalmi normák megismerésében, elősegíti az adaptációt. Minél szélesebb ez a kapcsolatrendszer, annál organikusabb, egyszerűbb a társadalmi normákkal összefüggő szabályok, ellenőrzési mechanizmusok elfogadása vagy legalább belátása. A kapcsolati háló beszűkülése együtt járhat az elmagányosodással, a társadalmi elszigetelődéssel, végső soron a társadalmi kirekesztődés felerősödésével. A lázadás mint a kulturális célok és az intézményesen rendelkezésre álló eszközök tevékeny megváltoztatására irányuló cselekvés Merton szerint elsősorban *aktív politikai részvételt* „szervezett politikai cselekvést” jelent. Ezért az általunk használt egyik dimenzió éppen ezt vizsgálja. A negyedik dimenzió a *kirekesztődés érzete*, amelyet úgy értelmeztünk, mint a deviancia társadalmi megjelenési formáját, amikor az egyén úgy érzi, hogy attól függetlenül, hogy a társadalmi normákat elfogadja-e vagy sem, alkalmazkodik-e a kulturális célokhoz vagy sem, származása vagy materiális/financiális, kulturális és szimbolikus töke-hátrányai miatt a társadalmi integráció mechanizmusai marginalizálják. Anélkül, hogy a társadalom hatékonyan működtetné a normákat ellenőrző intézményeit, ezeket az embereket magára hagyja és elzárja az előrejutás intézményes csatornáitól.

Kutatássorozatunkban a társadalmi integrációs folyamatok három szintjét különböztettük meg (Kovách et al. 2012, Kovách 2017, Gerő et al. 2020), úgymint rendszerintegráció, társadalmi integráció és személyközi integráció. A *személyközi integráció* azt vizsgálja, hogy miként érzik magukat a szűken értelmezett életvilágukban az emberek (Albert–Dávid 2012:343). A *társadalmi integráció* azokat a módozatokat, cselekvéseket és eszközöket jelenti, amelyeken keresztül a társadalom tagjai egymásra hatnak, kapcsolatot tartanak, megerősítik és elfogadják összetartozásukat egy közösségen belül (Kovách–Kristóf 2012:30). Végül *rendszerintegrációnak* azokat a politikai és társadalmi cselekvéseket, aktivitásokat, beállítódásokat és normákat tekintjük, amelyek növelik a társadalmi és politikai kohéziót, valamint csökkentik a kommunikációs zavarok vagy a politikai és társadalmi konfliktusok kialakulásának esélyét és egyben elősegítik a politikai rendszer diffúz legitimitációjának kialakulását (Szabó–Oross 2016, Gerő–Szabó 2020). Ezek a fogalmak ugyanakkor ideáltipikus jellegűek (Dupcsik–Szabari 2015), empirikus szinten igen nehezen megragadhatóak. Épp ezért döntöttünk úgy, hogy kísérletet teszünk mindhárom integrációs szint varázstalanítására, és a lehető legelemibb szintű változókkal, változócsoportokkal operacionalizálni, azaz mérhetővé tenni azokat (Kovách et al. 2016, 2017).

A rendszer, a társadalmi és a személyközi integráció teoretikusan is összefüggenek egymással (lásd Kovách et al. 2012, Kovách 2017, Gerő et al. 2020), de

a három szintet kifejező dimenziók megtalálása nem könnyű feladat. Ennek a dilemmának a megválaszolására Kovách (2017:10–11) az integrációs területek és az integráció tartalma kifejezéseket ajánlja, azaz, annak a kutatását, hogy az egyes integrációs mechanizmusokhoz milyen integrációs területek tartoznak és azok milyen tartalommal bírnak.

A *rendszerintegráció* szintjét a politikai alrendszerrel összefüggő mechanizmusok és tudások, az intézmények, valamint legalább részben a normák és értékek fedik le. A politikai értékek és annak differenciálódása, az értékvilág ugyanis tárgya a politikai kultúrának és a politikai szocializációs szakirodalomnak egyaránt.

A *társadalmi integrációhoz* tartoznak a redisztribúciós mechanizmusok, amelyek a társadalom különböző rétegei között újraosztják a rendelkezésre álló forrásokat (Czibere et al. 2017, Csanádi 2020). Nyilvánvaló a térbeliségnek, a lokalitásnak, másként a területi integrációnak a társadalmi integrációhoz tartozása is (Csurgó et al. 2017), amelynek a Kovách-féle értelmezés alapján a hagyományos foglalkozási alapú rétegződés problematikája is a része. Az integrációs modell és a korábban használt, elsősorban foglalkozásalapú modellek összehasonlításának egyik eredménye az volt, hogy az integrációs modell használata jelentős módon bővíti a magyar társadalom valós tagozódásával kapcsolatos ismereteket, azokat új szempontokkal egészíti ki (Kovách et al. 2016). A kutatási eredmények azt támasztották alá, hogy a foglalkozásra építő csoportosítások (például a munkajelleg csoportok) csak korlátozottan képesek megragadni azokat a társadalmi különbségeket, amelyeket az integrációs modell megjelenít. Az integrációs modell és a korábban alkalmazott rétegsémák (munkajelleg csoportok, státuszcsoportok, látens osztálymodell Kovách et al. 2018) között nincs erős statisztikai kapcsolat. Az integrációs modell mást is mér és értelmez, mint a korábban használt csoportosítások. Hajdu és Megyesi tanulmányukban (2017) pedig arra a következtetésre jutottak, hogy az integrációs modellek létrehozásába bevont társadalmi-tőke-változók (így a kapcsolatok, a bizalom és a részvétel) is alkalmasak a hagyományos modellekkel leírt rétegződési és strukturális egyenlőtlenségek megjelenítésére. Azt is jelezték, hogy a társadalmi tőke mértéke és a társadalmi integráltság egyéb indikátorai (szubjektív társadalmi kirekesztettség, szubjektív társadalmi fontosság, normakövetés, munkaintenzitás) között pozitív összefüggés mutatható ki. Ebből arra következtettek, hogy az ezen indikátorok szerinti integráltság magasabb szintű társadalmi tőkével jár együtt (Hajdu–Megyesi 2017:174).

Kovách és munkatársai mindezek alapján azt állítják, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek kutatásakor elkerülhetetlen az integrációra vonatkozó információk figyelembevétele, mindamelllett a korábbi modellek és foglalkozásalapú rétegződéssémák is rendelkezhetnek magyarázó erővel. Érvényességi tesztjeik alapján

arra a következtetésre jutottak, hogy a munkajelleg csoportok, a normatív-funkcionalista modell és a státuszcsoportok inkább a társadalmi státuszhoz kapcsolódó objektív tényezőkkel mutatnak erősebb összefüggést, míg az integrációs modell jobban magyarázza a szubjektív tényezőket (Kovách et al. 2017, 2018:33), ugyanakkor az integrációs modell képes megmagyarázni a foglalkozási besoroláson alapuló munkajelleg csoportok és a normatív-funkcionalista modell által megjelenített rétegződési különbségek jelentős részét is. A társadalmi egyenlőtlenségek vizsgálatának legjobb módjaként a multi-modellálást, a különböző modellek együttes használatát, de legalább a különböző *modellek kontroll lehetőségeinek* a felhasználását ajánlják az integrációs modell alapján végzett elemzések értelmezéséhez. Az integrációs modell ugyanakkor egy sor olyan társadalmi jellemzőt is magában foglal, amelyek reflektálnak a magyar társadalom jelenkori változásaira. Az újraértelmezett fogyasztás, a kapcsolatok, a szubjektív mutatók, a politikai részvétel, az értékek és normák, a bizalom mutatói mind beépültek az integrációs modellbe. A hagyományos rétegződésmodellek és -sémák nem tartalmazzák az előbbiekben felsorolt társadalmi jellemzőket. Az integrációs modell, létrehozói szerint, sokoldalúan jeleníti meg a társadalom felső és alsó csoportjainak jellemzőit és minden más modellnél érthetőbbé teszi a középrétegek differenciálódását előidéző folyamatokat és társadalmi mechanizmusokat.

A *személyközi integrációhoz* mindenekelőtt a társadalmi kapcsolatok és bizonyos aspektusaikból a normák és értékek tartoznak, mint olyan keretrendszerhez, amely alapján megközelítettük az integrációt empirikusan megragadó dimenziókat. A 2015-ös kutatás során, majd annak 2018-as megismétlésekor is arra törekedtünk, hogy minden integrációs szintet legalább két, de inkább három változóegyüttessel mérjünk. A változók az adott integrációs mechanizmus legfontosabb területeit ragadták meg. Az egyes integrációs szintek konkrét mérési módszerét, a mérőeszközöket az Adatok és módszerek című fejezetben mutatjuk be.

Egyfelől azt feltételezzük tehát, hogy a társadalmi integrációnak különböző dimenziói vannak, másfelől viszont azt is, hogy *az integrációhoz és a dezintegrációhoz* kapcsolódó problémák a társadalomszerkezet különböző szegmenseiben eltérő módon, illetve különböző mértékben jelentkeznek. Ennek az elemzését a következőkben a társadalomszerkezet normatív-funkcionalista modellje alapján végezzük el (Huszár 2013a-c, 2016). A Kovách és munkatársai (2018) által javasoltaknak megfelelően az integrációs közelítésmód szerint kapott eredményeket a hagyományos foglalkozásalapú modell segítségével értelmezzük és mutatjuk be, fenntartva azt a megállapításunkat is, hogy az integrációs modell magában foglalja a foglalkozásalapú egyenlőtlenségek *lényegi elemeit* is.

Adatok és módszerek

2018 őszén 2700 fős, a magyar felnőtt népességre reprezentatív felmérést készítettünk a Závecz Research közreműködésével.² Az adatfelvétel lehetőséget teremtett arra, hogy vizsgálhassuk az integráció és a társadalmi rétegződés kapcsolatát. Korábbi kutatásainkban elméleti (Kovách–Kristóf–Szabó 2015) és empirikus szinten (Kovách–Kristóf–Szabó 2017) is foglalkoztunk e kérdéskörrel, arra azonban most teszünk először kísérletet, hogy az integrációs csoportokat létrehozó dimenziók és a rétegződés viszonyát elemezzük.

Az integrációs modell létrehozása látens osztályelemzés segítségével történt (Kovách et al. 2016, Kovách et al. 2017). A fentebb jelzett három integrációs szint: a rendszerintegráció, a társadalmi integráció és a személyközi integráció, amiket különböző változókkal és változócsoportokkal mértük (részletesen lásd Gerő et al. 2020).

A jelen tanulmányunkban két integrációs mechanizmusból választottunk ki négy csoportképző dimenziót: *a rendszerintegrációban szerepet játszó politikai részvételt és a normakövetést (normaelfogadást), valamint a személyközi integráció két aspektusát, a gyenge kötések számát, azaz a nexusdiverzitást és a szubjektív kirekesztettség észlelését.* Mind a négy dimenzió vagy manifeszt vagy látens módon része a mertoni devianciaelméletnek. Ahogy a felsorolásból kitűnik, a társadalmi integráció szintjéből jelen elemzésünkbe nem emeltünk be külön változót. Ennek oka, hogy ebben az integrációs szintben eleve megtalálható a munkaerőpiaci aktivitás, amely szorosan összefügg a jelenlegi elemzésünkbe a kontrollfunkció miatt bevont normatív-funkcionalista modellel.

A *normakövetést (a normaszegés elutasítását)* a *World Values Survey* kérdőíve alapján négy kérdéssel rögzítettük. Arra kértük a kérdezetteket, hogy egy 11 fokú skálán jelöljék meg, mennyire tartanak megengedhetőnek bizonyos normaszegéseket.³ A változót átkódoltuk aszerint, hogy a kérdezett megengedi, vagy pedig teljesen elutasítja az adott normaszegést. A négy válasz felhasználásával főkomponens készült. A pozitív értékek a normaszegés elfogadását, a negatív értékek az elutasítását jelzik.

A *politikai részvételt* háromkategóriás változóval ragadtuk meg (Kovách et al. 2016). A kérdezett politikailag passzív akkor, ha semmilyen módon nem került kapcsolatba a közélettel (54%). Csak választó, ha kizárólag az országgyűlési válasz-

2 A kutatás az MTA Kiválósági Együttműködési Program „Mobilitás Kutatási Centrum” projektjének a keretében készült.

3 (A) pénzt adni a rendőrnek, hogy elkerülje a büntetést; (B) közterületen szemetelni; (C) nem kérni számlát, hogy kevesebbet kelljen fizetni; (D) megtartani a bolti pénztárostól vagy a pincértől visszakapott pénz annak ellenére, hogy tudja, többet kapott a visszajárónál.

tásokon vesz részt (28%) és aktív, ha a kérdőívben felsorolt nyolc politikai részvételi mód közül legalább egyben érintett volt a kérdezést megelőző egy évben (18%).

A *gyenge kötések* számát úgy határoztuk meg, mint a kérdőívben felsorolt 21 foglalkozási kategória⁴ a kérdezettek által ismertek személyek száma (átlag 11,16).

A *szubjektív társadalmi kirekesztettség* egy komplex mutató. A kérdezetteknek négy állításról kellett megmondaniuk, hogy mennyire értenek velük egyet egy ötfokú Likert-skálán. Az állítások a következők voltak:

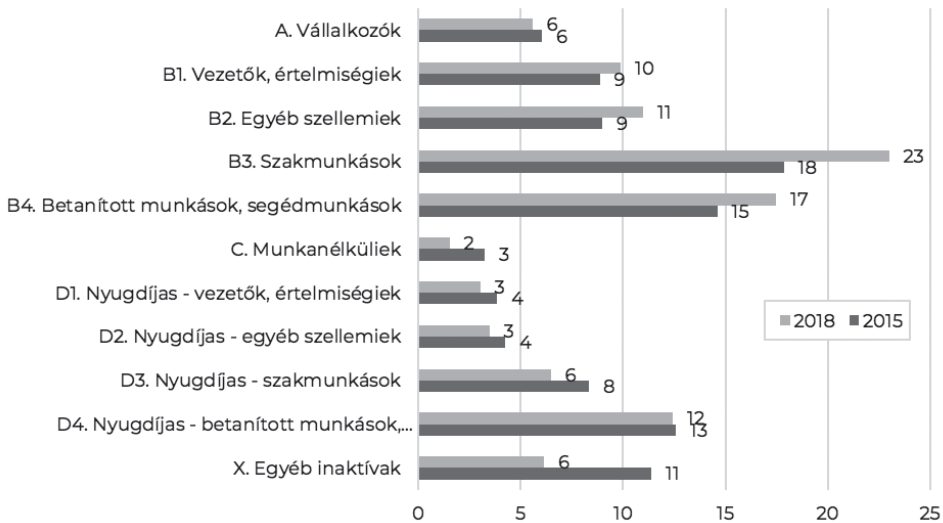
- „*Úgy érzem, hogy kiteszi a társadalom*” (átlag: 1,82).
- „*Az élet olyan bonyolulttá vált, hogy alig találok az utam*” (átlag: 2,06).
- „*Úgy érzem, hogy az emberek, akikkel találkozom, nem ismerik fel az értékét annak, amit csinálok*” (átlag: 2,06).
- „*Néhány ember lenéz engem a munkám miatt, vagy azért, mert nem dolgozom*” (átlag: 1,90).

A szubjektív társadalmi kirekesztettség mutatója a négy válasz átlaga (Kovács et al. 2016, 2017). Minél magasabb a változó értéke, annál inkább érzi magát kirekesztettnek a kérdezett.

A *normatív-funkcionalista osztálymodell* – a hagyományos foglalkozási osztálymodellekhez nagyon hasonló módon – az egyének gazdasági aktivitása, foglalkozása, illetve egyéb munkaerőpiaci jellemzői alapján osztályozza a társadalom tagjait (Huszár 2013a–c, 2016). Amíg a hagyományos osztálymodellek a munkaerőpiactól ideiglenesen vagy tartósan távol lévőket korábbi foglalkozásuk, illetve munkaerőpiaci jellemzőik alapján illesztik be a modellbe, addig a normatív-funkcionalista modell ezt a jelenlegi gazdasági aktivitás alapján végzi el. A modell sajátossága továbbá, hogy a többi foglalkozási modelltől eltérően önálló csoportként kezeli a vállalkozókat. A normatív-funkcionalista modell kialakítása során a 2011-es népszámlálásban alkalmazott kategorizálásra támaszkodtunk, az adatbázisunk mintanagysága miatt azonban az eredeti modell kategóriáit 11 csoportba vontuk össze (1. számú ábra).

4 a) középiskolai tanárt, b) sofőrt, c) számítástechnikust, informatikust, d) adószakértőt, könyvelőt, e) polgármester, önkormányzati képviselőt, f) víz-gáz szerelőt, g) autószerelőt, h) ügyvédet, i) pincért, j) mérnököt, k) vállalatvezetőt, igazgatót, l) bolti eladót, m) újságíró, n) színészt, zenészt, énekest, o) sebészt, p) adminisztrátort, q) ápolót, r) főiskolai, egyetemi oktatót, kutatót, s) segédmunkást, t) mezőgazdasági egyéni gazdálkodót (parasztgazdát), u) biztonsági őrt.

1. ábra
Normatív-funkcionalista osztálymodell megoszlása (%) 2015, 2018

Forrás: MTA Kiválósági Együttműködési Program „Mobilitás Kutatási Centrum” projekt

Eredmények

Integrációs dimenziók és a normatív-funkcionalista osztálymodell

A 2–5. számú ábrákon az integrációs modell általunk kiemelt négy dimenziójának az átlagait mutatjuk be a normatív-funkcionalista csoportok, tehát egy hagyományos foglalkozási besoroláson alapuló rétegződési modell szerint. Fontos utalnunk arra, hogy a rétegződés és az integráció összefüggésére alapvető hatása lehet annak, hogy maga a rétegszerkezet is változott. A három év különbséggel készített adatfelvételek eredményei ezt jól jelzik. A foglalkoztatottság jelentős bővülésével párhuzamosan számottevően csökkent az inaktív csoportokhoz tartozók aránya, a foglalkoztatottaké viszont nagyobb lett (1. számú ábra).

A 2. számú ábrán a gyenge kötések megoszlását láthatjuk, vagyis azt, hogy a 21 felsorolt foglalkozás közül a megkérdezettek hányból ismertek személyeket. A teljes listában ennek az átlaga 2015-ben 8,5, 2018-ban 11,2 volt.

A foglalkozási csoportok között a következő módon oszlottak meg a gyenge kötések: 2015-ben az átlag felett találtuk a sorrendben a vezetőket és értelmiségieket (12,2 kötés); a vállalkozókat (11,1); a nyugdíjas vezetőket és értelmiségieket (9,9); az egyéb szellemi foglalkozásúakat (9,6) és a szakmunkásokat (9,1). A gyenge kötések átlagos számát leginkább a munkanélküliek (8,3) közelítették meg, az

2. ábra
Gyenge kötések száma foglalkozási csoportonként 2015, 2018

Forrás: MTA Kiválósági Együttműködési Program „Mobilitás Kutatási Centrum” projekt

átlag alatt helyezkedtek el a betanított és segédmunkások (7,9); az egyéb inaktívak (7,8); valamint a nyugdíjas vezetők és értelmiségiek kivül az összes többi nyugdíjas csoport (7,1; 6,5; 5,8). Mivel a gyenge kötések meglétét elsősorban a munkamegosztásban elfoglalt hellyel köti össze a szakirodalom, így nem meglepő, hogy a nyugdíjasoknak és az inaktívoknak kevesebb van ezekből. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a vezetők és értelmiségiek gyenge kötései átlagos száma nyugdíjas korukban is meghaladja a társadalmi átlagot. Szembetűnő az is, hogy a munkanélküliek (véltetően eredeti foglalkozásuk szerint heterogén) csoportjának a mutatója meghaladja a szakképzetlen, de dolgozó betanított és segédmunkások gyenge kötései átlagát.

A 2018-ban a vállalkozók (14,4) mellett a nyugdíjas vezetők és értelmiségiek (14,1) gyenge kötései átlaga is meghaladta a vezetőkét és értelmiségiekét. Az átlag felett találtuk továbbá mind az aktív, mind a nyugdíjas egyéb szellemi munkát végzőket is (13, illetve 12 kötés). A gyenge kötések össztársadalmi átlagát 2018-ban leginkább a szakmunkások reprezentálták (11,4 kötéssel). Átlag alatti a betanított és segédmunkások és az egyéb inaktívak gyenge kötései az átlaga (mindkettő 10,2), a nyugdíjas szakmunkások (9,8), a nyugdíjas betanított és segédmunkások (8,1), valamint, legalacsonyabb átlagú csoportként a munkanélküliek (6,8) átlaga is. A munkanélküliek gyenge kötései nagyfokú csökkenése három év alatt valószínűleg annak tudható be, hogy magának a csoportnak az aránya a felére csökkent a mintában 2015 és 2018 között, és valószínűleg éppen azok ragadtak 2018-ra is a munkanélküliek között, akiknek elhelyezkedését a kon-

3. ábra
Társadalmi kirekesztettség érzetének az indexe az egyes foglalkozási csoportokban, 2015, 2018

Forrás: MTA Kiválósági Együttműködési Program „Mobilitás Kutatási Centrum” projekt

junktúra idején sem segítettek társadalmi és kulturális erőforrások, és ez gyenge kötések számában is megmutatkozik. Összességében, a gazdaságilag aktív státusszal, *magasabb foglalkozási pozícióval több gyenge kötés jár együtt, ami hosszú távra fenntarthatja a foglalkozási csoportok hierarchiáját.*

Következő integrációs mutatónk a társadalmi kirekesztettség dimenziója (3. számú ábra).

2015 és 2018 között ez a mutató valamelyest csökkent, 2,1-ről, 1,9-re. 2015-ben az *átlagnál kevésbé* érezték magukat kirekesztettnek a vállalkozók (1,8), az aktív és a nyugdíjas vezetők és értelmiségiek (1,7 és 1,8), az aktív és a nyugdíjas egyéb szellemi munkát végzők (1,8 és 1,9) és az egyéb inaktívak (1,9). *Átlagos (2,1) volt* a szakmunkások és a nyugdíjas szakmunkások kirekesztettség-érzése, *Leginkább az aktív és a nyugdíjas betanított és segédmunkások (2,4) valamint a munkanélküliek (2,7) érezték magukat kirekesztetteknek.* A nyugdíjas státusz önmagában nem növelte a kirekesztettség érzését, annál inkább az alacsony foglalkozási státusz (szakképzetlenség) és természetesen a munkanélküliség.

2018-ban *a legkevésbé* a nyugdíjas vezetők és értelmiségiek (1,6), a nyugdíjas egyéb szellemi munkát végzők (1,7), a vállalkozók (1,7), a vezetők és értelmiségiek (1,8) és az egyéb szellemi munkát végzők (1,8) érezték magukat kirekesztettnek. *Átlagos volt* a szakmunkások és az egyéb inaktívak kirekesztettség-érzése (1,9). *Az átlagnál jobban kirekesztettnek* érezték magukat a nyugdíjas betanított és segédmunkások (2), a nyugdíjas szakmunkások (2,1) és az aktív betanított és se-

4. ábra

Politikai részvétel indexe az egyes foglalkozási csoportokban, 2015 és 2018

Forrás: MTA Kiválósági Együttműködési Program „Mobilitás Kutatási Centrum” projekt

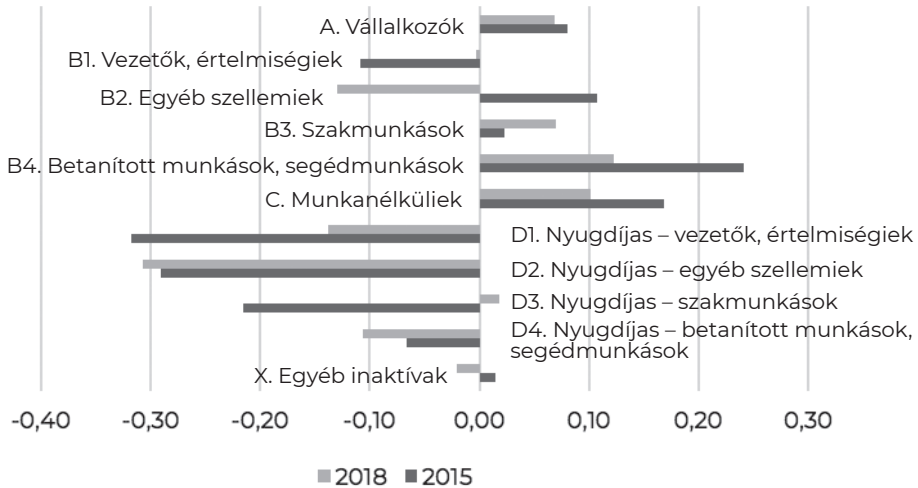
gédmunkások (2,2). Tehát ebben az évben a nyugdíjas státusz még csökkentette is egy-egy foglalkozási csoport kirekesztettség-érzését. A munkanélküliek viszont még inkább az átlag felett (2,9) érezték magukat kirekesztettnek. *A gazdaságilag aktívak magas társadalmi pozícióival kisebb kirekesztettség-érzet jár együtt, ami a nyugdíjas időszakban is jelentős részben megmarad. Az alsó foglalkozási rétegek, különösen a munkanélküliek körében tapasztalt szubjektív kirekesztettség-érzet szintén tartós jellegzetesség.*

A politikai részvétel a rendszerintegráció egyik dimenziója (4. számú ábra).

A *politikai részvétel* 2015-ben átlagosan 0,8, 2018-ban átlagosan 0,63 átlagpont volt, azaz csökkent. 2015-ben a vezetők és értelmiségiek (1,22), a vállalkozók (1,03), a nyugdíjas vezetők és értelmiségiek (1,03) és a nyugdíjas és az aktív egyéb szellemi munkát végzők (0,95 és 0,89) *politikai aktivitása volt átlag feletti. Az átlaghoz legközelebb a szakmunkások politikai részvétele (0,77) állt. Átlag alatt* voltak aktívak a nyugdíjas és az aktív betanított munkások (0,69 és 0,67), a nyugdíjas szakmunkások (0,65), az egyéb inaktívak (0,65) és a munkanélküliek (0,60).

2018-ban a foglalkozási csoportok sorrendje változott ugyan némileg, de a tendencia hasonló volt: *átlag felett* az aktív vállalkozók (0,86), az aktív és nyugdíjas vezetők és értelmiségiek (0,78 és 0,75), az aktív és nyugdíjas egyéb szellemi munkát végzők értékei voltak (0,74 és 0,71). *Átlagos volt a politikai aktivitása* a nyugdíjas szakmunkásoknak (0,65), *átlag alatti* a szakmunkásoknak (0,58), a betanított és segédmunkásoknak (0,58), az egyéb inaktívoknak (0,53) és a nyugdíjas betanított és segédmunkásoknak (0,50). A sor végét itt is a munkanélküliek (0,42) zárták.

5. ábra
A normaszegés (normaszegés elfogadása)* indexe
az egyes foglalkozási csoportokban, 2015, 2018

* A pozitív értékek a normaszegés elfogadását, a negatív értékek az elutasítását jelzik.
 Forrás: MTA Kiválósági Együttműködési Program „Mobilitás Kutatási Centrum” projekt

Az 5. számú ábra a normakövetés értékeinek a változásait mutatja meg a foglalkozási csoportokban.

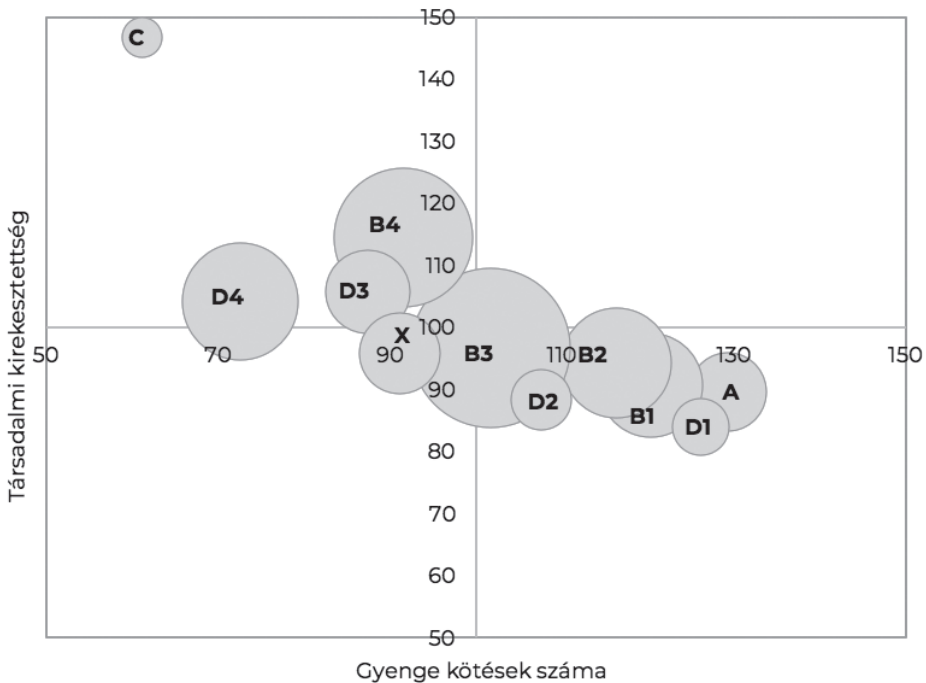
A normaszegés elfogadása megoszlásának változásai a 2015–2018-as időszakban összeségében és részleteiben is erőteljes átalakulást mutatnak. Ennek egyik jele, hogy *stabil normakövetés kizárólag* a nyugdíjas egyéb szellemieknél és a nyugdíjas vezetőknél és értelmiségieknél mutatható ki, míg stabil normaszegés a vállalkozókra jellemző. Több rétegnél észlelhető, hogy a normaszegés elfogadásának vagy elutasításának az iránya nem változott, de az *elfogadás és elutasítás erőssége megnőtt és polarizálódott* 2015 és 2018 között. A normakövetés (normaszegés elutasítása) változásának a határozott trendje, hogy a szellemi foglalkozási csoportok és a nagyobb nyugdíjas rétegek inkább vagy határozottan elutasítják a normaszegést, míg a vállalkozók és a munkások összes rétege – valamekkora mértékben – elfogadhatónak tartja a normaszegést.

Második lépésben azt elemeztük, hogy a fenti négy dimenzió egymáshoz hogyan viszonyul, azaz hogyan helyezhetőek el a foglalkozási csoportok a négy integrációs mutató által kifeszített térben. Végül azt vizsgáltuk így, hogy a *foglalkozási-társadalmi egyenlőtlenségek és az integrációs mechanizmusok komplex viszonyrendszere milyen módon mutatható ki az 2015–2018 közötti időszakban.*

A foglalkozási csoportok elhelyezkedése az integrációs dimenziók által kifeszített térben

A 6. számú ábrán a társadalmi kirekesztettség érzése és a gyenge kötések száma alapján jelenítettük meg a foglalkozási csoportokat.

6. ábra
A foglalkozási csoportok a gyenge kötések és a társadalmi kirekesztettség által kifeszített térben (2018)

ANOVA:

1. gyenge kötések száma – normatív funkionalista modell. $F=37,430$; $\text{sig}=0,000$; $\text{eta}^2=0,123$,

2. társadalmi kirekesztettség – normatív funkionalista modell. $F=11,683$; $\text{sig}=0,000$; $\text{eta}^2=0,043$,

Magyarázat:

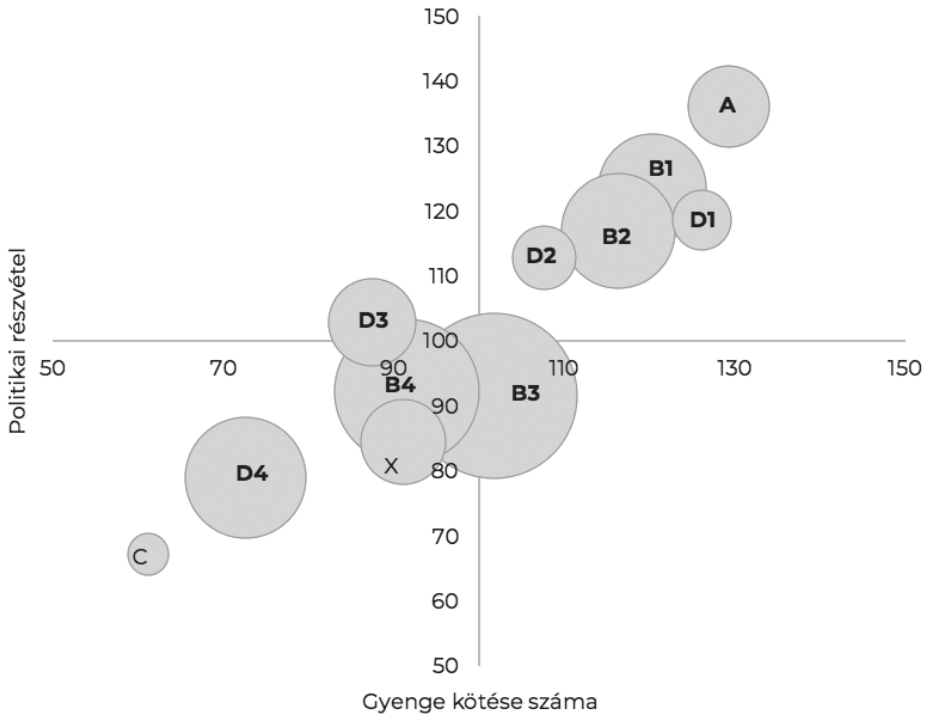
A körök mérete az adott foglalkozási csoport méretét jelzi. Minél nagyobb a kör, annál nagyobb a foglalkozási csoport. Az X-tengelyen a társadalmi kirekesztettség érzete látható, míg az Y-tengelyen a gyenge kötések számát ábrázoltuk.

Csoportok elnevezése:

A. Vállalkozók; B1. Vezetők, értelmiségiek; B2. Egyéb szellemiek; B3. Szakmunkások; B4. Betanított munkások, segédmunkások; C. Munkanélküliek; D1. Nyugdíjas vezetők, értelmiségiek; D2. Nyugdíjas egyéb szellemiek; D3. Nyugdíjas szakmunkások; D4. Nyugdíjas betanított munkások; X. Egyéb inaktívak.

Forrás: MTA Kiválósági Együttműködési Program „Mobilitás Kutatási Centrum” projekt.

7. ábra
A foglalkozási csoportok a gyenge kötések és a politikai részvétel által
kifeszített térben (2018)

ANOVA:

1. politikai részvétel – normatív funkcionalista modell. $F=5,244$; $\text{sig}=0,000$; $\text{eta}^2=0,020$,

Magyarázat:

A körök mérete az adott foglalkozási csoport méretét jelzi. Minél nagyobb a kör, annál nagyobb a foglalkozási csoport. Az X-tengelyen a gyenge kötések száma, míg az Y-tengelyen a politikai részvételt ábrázoltuk.

Csoportok elnevezése:

A. Vállalkozók; B1. Vezetők, értelmiségiek; B2. Egyéb szellemiek; B3. Szakmunkások; B4. Betanított munkások, segédmunkások; C. Munkanélküliek; D1. Nyugdíjas vezetők, értelmiségiek; D2. Nyugdíjas egyéb szellemiek; D3. Nyugdíjas szakmunkások; D4. Nyugdíjas betanított munkások; X. Egyéb inaktívak.

Forrás: MTA Kiválósági Együttműködési Program „Mobilitás Kutatási Centrum” projekt

A vizualizáció világosan mutatja, hogy a munkanélküliek csoportja (C jelű) egyértelműen elkülönül a többi csoporttól. A gyenge kötésekkel is ez a csoport áll legrosszabbul, de igazán a társadalmi kirekesztettség erős érzése az, ami az ábrán a távolság formájában megnyilvánul. A normatív-funkcionalista modell és a gyenge kötések száma között magasabb a statisztikai mutató értéke (F -próba és eta^2).

A többi foglalkozási csoport jóval kevésbé érzi magát kirekesztettnek, és nagyobb szóródást inkább csak a gyenge kötések átlagos száma szerint mutat. Ebben a mutatóban a nyugdíjas betanított és segéd munkások csoportja marad le, azonban a többi nyugdíjas csoportról ez nem állítható: inkább az látszik, hogy a saját, azonos foglalkozási státuszban lévő aktív csoportjuk közelében vannak.

A következő ábrán jól látható, hogy a politikai részvétel és a gyenge kötések száma erős összefüggést mutat a foglalkozási csoportokban: szinte lineárisan nő együtt a politikai aktivitás és a gyenge kötések száma (7. számú ábra).

A magas politikai részvétel – sok gyenge kötés negyedét foglalják el a magas foglalkozási státuszú csoportok (vállalkozók, vezetők és értelmiségiek, egyéb szellemi munkát végzők) és azok nyugdíjas párjai. Az alacsony részvétel – kevés gyenge kötés negyedben a munkanélküliek és a nyugdíjas betanított és segéd munkások találhatóak, míg a többi foglalkozási csoport nagyjából az origó körül foglal helyet (a nyugdíjas szakmunkások politikailag kissé aktívabbak, a még nem nyugdíjas szakmunkások viszont valamivel több gyenge kötéssel rendelkeznek).

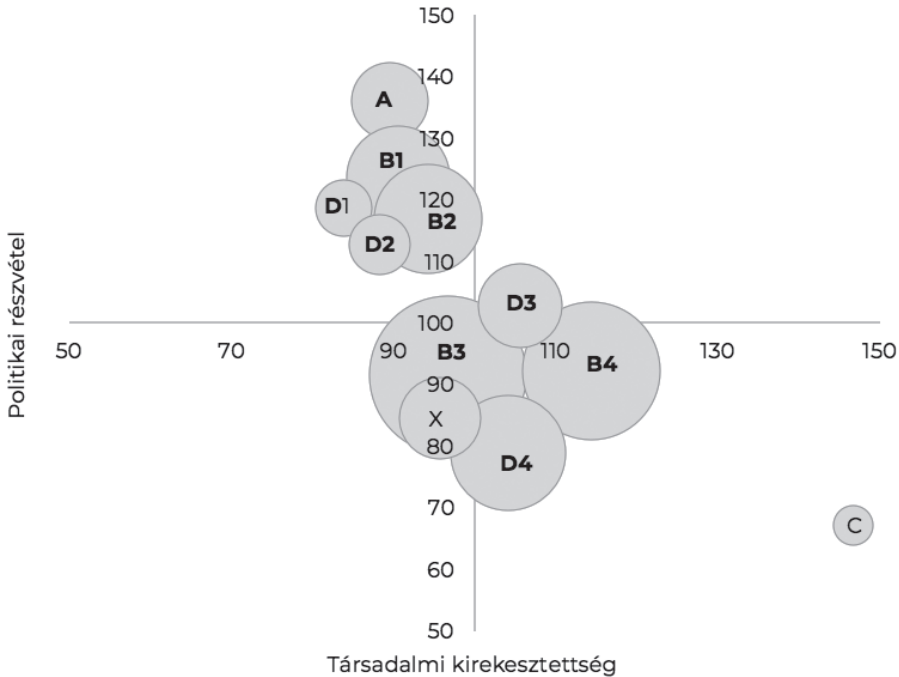
A gyenge kötések száma és a politikai részvétel között közepesen erős a Pearson-féle korreláció értéke ($r=0,208$). A normatív-funkcionalista modellben fent lévő társadalmi csoportok látványosan magas értékekkel rendelkeznek mind a kötések számát, mind a részvételt illetően.

A politikai részvétel és a társadalmi kirekesztettség ábrája (8. számú ábra), a 6. számú ábrához hasonlóan kevésbé a társadalmi kirekesztettség, mint inkább a másik dimenzió, a politikai aktivitás szerint szóródik.

A kivételes csoport itt is a munkanélkülieké, akik kirekesztettség-érzésük miatt állnak távol a többiektől. A többi foglalkozási csoport láthatóan két nagyobb halmazba oszlik: a fizikai munkát végzők az egyéb inaktívakkal együtt politikailag kevésbé aktívak. Közülük a nyugdíjasok, illetve a betanított és segéd munkások némileg kirekesztettnek is érzik magukat. A magasabb foglalkozási státuszú csoportok ellenben politikailag aktívabbak és kirekesztettség-érzésük csekély.

Mindhárom fenti ábra világosan mutatja, hogy a munkanélküliek és azok a nyugdíjasok, akik betanított és segéd munkásként dolgoztak a nyugdíj előtt, az integrációs modell három mechanizmusa szerint (kirekesztettség-érzet, gyenge kötések száma és politikai részvétel) kedvezőtlen értékeket vettek fel, azaz inkább kirekesztettnek érzik magukat, alacsonyabb a gyenge kötések száma és alacsony a politikai részvételük. A három változó negatív értékei arra utalnak, hogy a normatív-funkcionalista modellben alacsony pozíciókat betöltők rendre alulinTEGRÁLtnak is számíthatnak.

8. ábra
A foglalkozási csoportok a társadalmi kirekesztettség érzet és a politikai részvétel által kifeszített térben (2018)

Magyarázat:

A körök mérete az adott foglalkozási csoport méretét jelzi. Minél nagyobb a kör, annál nagyobb a foglalkozási csoport. Az X-tengelyen a társadalmi kirekesztettség érzete látható, míg az Y-tengelyen a politikai részvétel számát ábrázoltuk.

Csoportok elnevezése:

A. Vállalkozók; B1. Vezetők, értelmiségiek; B2. Egyéb szellemiek; B3. Szakmunkások; B4. Betanított munkások, segédmunkások; C. Munkanélküliek; D1. Nyugdíjas vezetők, értelmiségiek; D2. Nyugdíjas egyéb szellemiek; D3. Nyugdíjas szakmunkások; D4. Nyugdíjas betanított munkások; X. Egyéb inaktívak.

Forrás: MTA Kiválósági Együtműködési Program „Mobilitás Kutatási Centrum” projekt

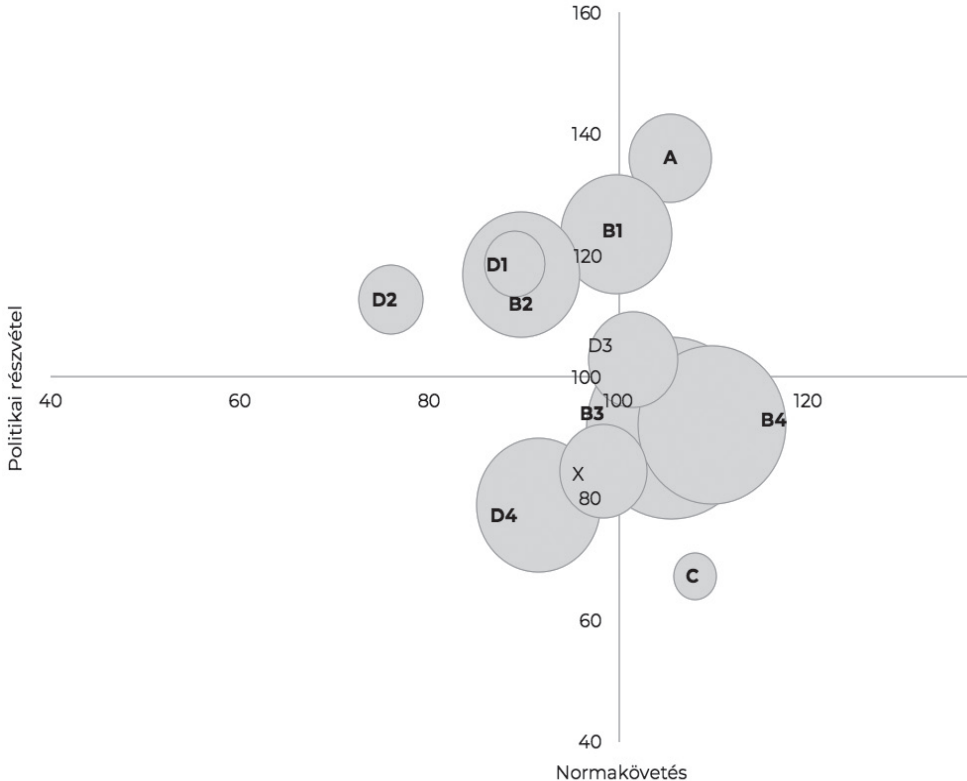
A normakövetés dimenziója

A normakövetés a mertoni elmélet alapján különleges fontossággal bír tanulmányunk elemzési szempontjai között, annál is inkább, mert az integrációs csoportok létrehozásához használt dimenziók közül 2015 és 2018 között itt mértük a legnagyobb változást.

A 9. számú ábra alapján megállapíthatjuk, hogy a nagyobb politikai aktivitás általában a normaszegés elutasításával jár együtt (kivéve a vállalkozókat). Az egyéb szellemiek, valamint a nyugdíjas vezetők és értelmiségiek (D1) részvétele

9. ábra
A foglalkozási csoportok a normaszegés (normaszegés elfogadása)* és a politikai részvétel által kifeszített térben (2018)

* A pozitív értékek a normaszegés elfogadását, a negatív értékek az elutasítását jelzik.

Magyarázat:

A körök mérete az adott foglalkozási csoport méretét jelzi. Minél nagyobb a kör, annál nagyobb a foglalkozási csoport. Az X-tengelyen a normakövetés látható, míg az Y-tengelyen a politikai részvétel számát ábrázoltuk.

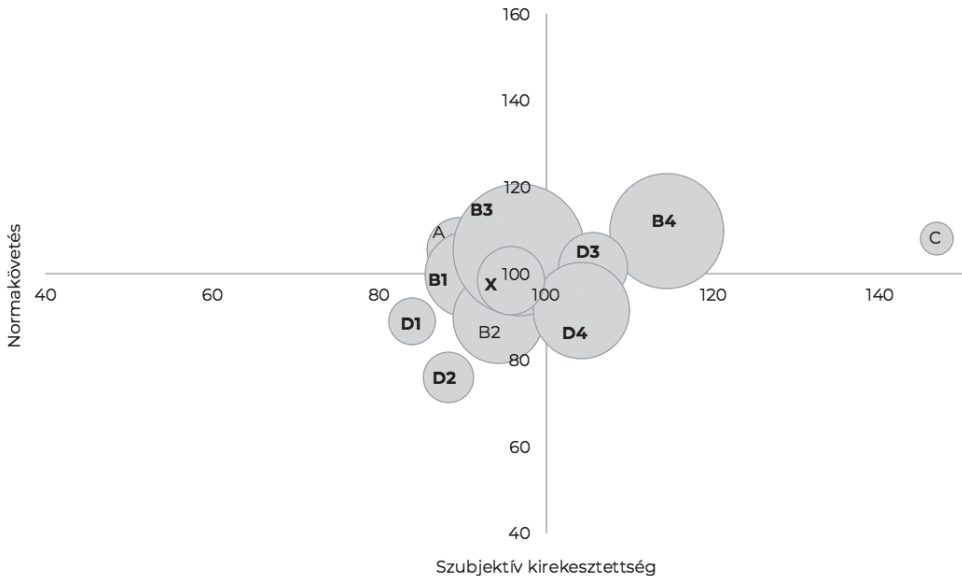
Csoportok elnevezése:

A. Vállalkozók; B1. Vezetők, értelmiségiek; B2. Egyéb szellemiek; B3. Szakmunkások; B4. Betanított munkások, segédmunkások; C. Munkanélküliek; D1. Nyugdíjas vezetők, értelmiségiek; D2. Nyugdíjas egyéb szellemiek; D3. Nyugdíjas szakmunkások; D4. Nyugdíjas betanított és segédmunkások; X. Egyéb inaktívak.

Forrás: MTA Kiválósági Együttműködési Program „Mobilitás Kutatási Centrum” projekt

az egyik legmagasabb és határozottan elutasítják a normaszegést. Sajátos a vállalkozók csoportja. A legmagasabb politikai részvétel ugyanis náluk rögzíthető, viszont a normaszegést az egyik legnagyobb mértékben tartják elfogadhatónak. A nyugdíjas betanított és segédmunkásoknál a normakövetés alacsony politikai részvétellel társul. Lényeges észrevételünk, hogy a szakmunkások, betanított

10. ábra
A foglalkozási csoportok a normaszegés (normaszegés elfogadása)* és a szubjektív kirekesztettség által kifeszített térben (2018)

* A pozitív értékek a normaszegés elfogadását, a negatív értékek az elutasítását jelzik.

Magyarázat:

A körök mérete az adott foglalkozási csoport méretét jelzi. Minél nagyobb a kör, annál nagyobb a foglalkozási csoport. Az X-tengelyen a társadalmi kirekesztettség érzete látható, míg az Y-tengelyen a politikai részvétel számát ábrázoltuk.

Csoportok elnevezése:

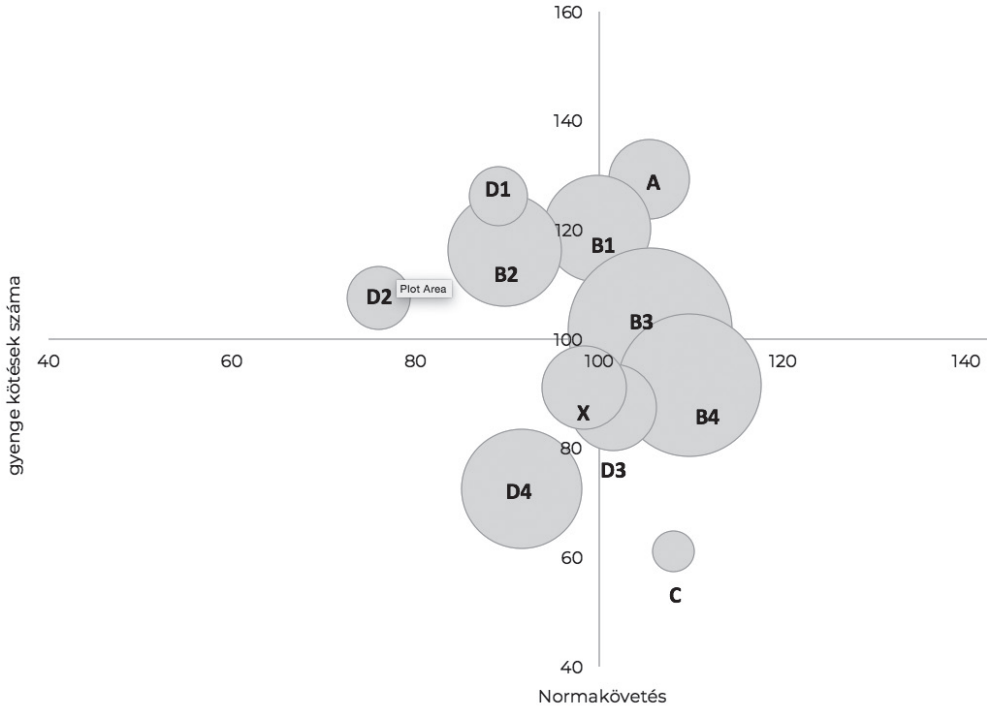
A. Vállalkozók; B1. Vezetők, értelmiségiek; B2. Egyéb szellemiek; B3. Szakmunkások; B4. Betanított munkások, segédmunkások; C. Munkanélküliek; D1. Nyugdíjas vezetők, értelmiségiek; D2. Nyugdíjas egyéb szellemiek; D3. Nyugdíjas szakmunkások; D4. Nyugdíjas betanított és segédmunkások; X. Egyéb inaktívak.

Forrás: MTA Kiválósági Együttműködési Program „Mobilitás Kutatási Centrum” projekt

és segédmunkások (együttesen a válaszadók 41%-a) *alacsony politikai aktivitás mellett inkább normaszegők*. A munkanélküliek nagyon hasonlóan viselkednek az aktív munkásrétegekhez: alacsony politikai aktivitás mellé a normaszegés elfogadása társul.

A 10. számú ábra szerint, nem meglepő módon, a szubjektív kirekesztettség érzése és a normaszegés elfogadása hajlamosak *a hasonló értékek felvételére*. Az aktív munkásrétegek, a szakmunkások egy nagyobb csoportját kivéve, kirekesztettnek érzik magukat és jelentős részben elfogadják a normaszegést. A magasabb végzettséget igénylő aktív és inaktív foglalkozáscsoportok társadalmi kirekesztettség-érzésének kisebb mértéke minden esetben a normaszegés

11. ábra
A foglalkozási csoportok a normaszegés (normaszegés elfogadása) és a gyenge kötések(kapcsolatok) száma által kifeszített térben (2018)

* A pozitív értékek a normaszegés elfogadását, a negatív értékek az elutasítását jelzik.

Magyarázat:

A körök mérete az adott foglalkozási csoport méretét jelzi. Minél nagyobb a kör, annál nagyobb a foglalkozási csoport. Az X-tengelyen normakövetés, az y-tengelyen pedig a gyenge kötések száma található.

Csoportok elnevezése:

A. Vállalkozók; B1. Vezetők, értelmiségiek; B2. Egyéb szellemiek; B3. Szakmunkások; B4. Betanított munkások, segédmunkások; C. Munkanélküliek; D1. Nyugdíjas vezetők, értelmiségiek; D2. Nyugdíjas egyéb szellemiek; D3. Nyugdíjas szakmunkások; D4. Nyugdíjas betanított munkások; X. Egyéb inaktívak.

Forrás: MTA Kiválósági Együttműködési Program „Mobilitás Kutatási Centrum” projekt

elutasításával társul. A vállalkozók sem érzik magukat kirekesztettnek, viszont elfogadják a normaszegést. A munkanélküliek *kirekesztettség-érzése extrém módon erős*, mint ahogy a normaszegés-elfogadásuk is. A nyugdíjas betanított és segédmunkások is érzik kirekesztettségüket, de a normaszegést nem fogadják el.

A 11. számú ábra szerint magas gyenge kapcsolati számmal a felső társadalmi rétegekbe (A, B1, B2) tartozók, valamint a nyugdíjasok közül a vezetők és értelmiségiek (D1) rendelkeznek leginkább, ugyanakkor a normakövetésben ezeknek a

rétegeknek a normakövetése eltérő eltérően viselkednek. Ahogy többször jeleztük, a vállalkozók inkább elfogadják a normaszegést, míg az egyéb szellemiek, valamint a nyugdíjas vezetők és értelmiségiek inkább normakövetők. Az aktív szakmunkásokhoz és betanított segédmunkásokhoz képest a nyugdíjas munkásrétegek következetesen kevesebb gyenge kötéssel rendelkeznek, ugyanakkor a normaszegést eltérően ítélik meg. Az aktív munkásrétegek inkább elfogadják, míg a nyugdíjas rétegek közül a szakmunkások inkább az aktív, a betanított munkások pedig inkább az inaktív rétegekhez állnak közelebb. Míg a nyugdíjas szakmunkások elfogadják, addig a nyugdíjas betanított munkások elutasítják a normaszegést.

Végül, a munkanélküliek teljesen elkülönülnek a többi rétegtől, mert a legalacsonyabb gyenge kötésszámhoz az egyik legmagasabb normaszegés elfogadás párosul.

Az integráció/dezintegráció változásai 2015 és 2018 között

A négy vizsgált dimenzió és a normatív-funkcionalista foglalkozási osztálymodell kapcsolatrendszerének változásai 2015 és 2018 között a korszak társadalmi integrációjának lényeges elemeit mutatják be, amelyeket a következők szerint foglalthatunk össze a 6–11. számú ábrák (2018-as adatok) és a Függelék F1–6. számú ábrái (2015-ös adatok) összehasonlítása alapján:

1. Az összes ábrapár alapján látható, hogy a munkaerőpiaci hátrányokat (aktivitás, presztízs, jövedelem, munkakörülmények) akkumuláló foglalkozáskategóriák (munkanélküliek, betanított és segédmunkások, nyugdíjas betanított és segédmunkások) *dezintegrációja, eltávolodása a társadalom más csoportjaitól* erőteljessé vált 2018-ra az integráció szempontjából lényeges dimenziók kapcsolódása szerint. Különösen a munkanélküliek kiszakadása/dezintegrációja vezetett reménytelen állapotokhoz.

2. Míg 2015-ben a vezetők és értelmiségiek foglalkozáscsoportja volt *nagyobb integrációs távolságra* a társadalomtól, addig 2018-ban *a helyüket a vállalkozók* vették át, akik a *normaszegést* ugyanúgy elfogadhatónak tartották, mint a leghátrányosabb helyzetű foglalkozáscsoportokhoz tartozók.

3. A vezetők, értelmiségiek és egyéb szellemi munkások, valamint az ilyen foglalkozási háttérrel rendelkező nyugdíjasok és a munkásrétegek és nyugdíjasaik között egyértelmű volt az *integrációs rés növekedése*, amihez a *munkások depolitizálódásának és normakövetésének csökkenése* társult (a nyugdíjas szakmunkások kivételével).

4. Az integráció/dezintegráció szempontjából a *szakmunkások egy része 2018-ra a vezetők, szellemiek, egyéb szellemiek irányába mozdult el*.

5. A vizsgált időszakban a normakövetés, normaszegés elfogadása változott a leginkább csoportonként a polarizálódás irányába, ami az integráció/dezintegráció egyik legfontosabb dimenziója 2015 és 2018 között.

1. táblázat

Az integrációs modell és a normatív-funkcionalista modell együttjárása (%)

	kapcsolatgazdag politikailag aktívak	lokálisan integráltak	normakövető munkaerőpiacon integráltak	normakövető kapcsolatgazdagok	normaszegő munkaerőpiacon integráltak	normakövető dezintegráltak	kirekesztett alulintegráltak	együtt
A. Vállalkozók	27	7	20	20	21	0	5	100 6
B1. Vezetők, értelmiségiek	23	12	21	18	22	0	4	100 10
B2. Egyéb szellemiek	20	5	29	21	19	0	5	100 11
B3. Szakmunkások	11	5	37	16	25	0	6	100 23
B4. Betanított munkások, segédmunkások	12	4	33	9	29	3	11	100 17
C. Munkanélküliek	3		6	3	10	52	26	100 2
D1. Nyugdíjas vezetők, értelmiségiek	27	5	2	16	3	40	8	100 3
D2. Nyugdíjas egyéb szellemiek	19	3		10		63	4	100 3
D3. Nyugdíjas szakmunkások	12	1	1	7	1	59	18	100 6
D4. Nyugdíjas betanított munkások, segédmunkások	7	2	2	4	3	70	11	100 12
X. Egyéb inaktívak	13	6	2	10	4	54	11	100 6
Összesen	14	5	22	13	18	20	8	100 100

Pearson Chi²=1392,610; sig=0,000. Cramer'V=0,328.

Forrás: MTA Kiválósági Együtműködési Program „Mobilitás Kutatási Centrum” projekt.

Az integrációs modell és a normatív-funkcionalista osztálymodell

Az 1. számú táblázat alapján a normatív-funkcionalista osztálymodell és az integrációs modell között nincs teljes megfelelés, hiszen nem ugyanazt mérik, de bizonyos együttjárások jól leolvashatók. A munkanélküliek 78%-a tartozik az integrációs modell két gyengén integrált csoportjába, azaz a normakövető dezintegráltak és a kirekesztett alulintegráltak közé. A nyugdíjas rétegek jelentős része ugyanakkor szintén az alulintegrált csoportokba sorolódik, de nem azonos arányban. Míg a nyugdíjas vezetők és értelmiségiek 48%-a található a normakövető dezintegráltak és a kirekesztett alulintegráltak között, addig a nyugdíjas betanított munkások, segédmunkások esetében már 80% ez az arány.

Következtetések

Tanulmányunkban abból a feltételezésből indultunk ki, hogy az integráltság/dezintegráltság különböző dimenziói a társadalomszerkezet különböző pozícióiban eltérő módon, illetve különböző mértékben jelentkeznek. Úgy véltük, hogy ez a feltételezés a társadalomszerkezetben elfoglalt pozíció mertoni felfogásához áll közel. Merton értekezik ugyanis a társadalmi integráció és a társadalmi szerkezet kapcsolatáról, még ha nem is teljesen abban a formában, ahogy Kovách és munkatársai 2016 óta használják. Merton elméletében a deviancia, a társadalmi problémák akkor jelennek meg elsősorban, ha a társadalom nagy csoportjai kizáródnak a társadalom egésze vagy nagy része által elfogadott célokból, normákból és értékekből, leginkább az anyagi sikerekből.

Vizsgálatunkban az integrációs modell négy csoportképző dimenzióját vizsgáltuk részletesebben a normatív-funkcionalista osztálymodellrel is felhasználva. Ez a modell elsősorban az egyének gazdasági aktivitására, foglalkozására, illetve egyéb munkaerőpiaci jellemzőire épít. Az integrációs modell előállításában szerepet játszó négy dimenzió a szubjektív társadalmi kirekesztettség-érzet, az gyenge kötések száma, a politikai részvétel, és a normakövetés volt. Mind a négy dimenzió világosan és szorosan köthető Merton elméletéhez.

Kutatásunk során azt tapasztaltuk, hogy a foglalkozási csoportok és a vizsgált integrációs mechanizmusok között értelmezhető összefüggés mutatható ki. A normatív-funkcionalista modell 11 rétege jellegzetes rajzolatot mutat a társadalmi kirekesztettség-érzet, a gyenge kötések száma, a politikai részvétel, valamint a normakövetés (normaszegés elutasítása) alapján. Adatfelvételi hullámtól függetlenül (2015-ben és 2018-ban is) *az osztálymodell felső rétegei (leginkább a vállalkozók, a vezetők és értelmiségiek, az egyéb szellemiek) következetesen magasabb gyenge kötésszámról, alacsonyabb kirekesztettség érzetről és magasabb*

politikai részvételről számoltak be. Szintén nagyon hasonló, csak éppen pont fordított előjelű eredményeket tapasztaltunk a foglalkozáson alapuló modell alsó rétegeinél, leginkább a munkanélkülieknél és az alacsonyabb képzettséghez kötött segéd- és betanított munkát végzőknél. Ami talán a legérdekesebb fejlemény – szintén adatfelvételi időtől függetlenül –, hogy a munkaerőpiacról való kilépés, egész pontosan *a nyugdíjas korba való belépés és a jelenlegi nyugdíjas státus lényegesen nem változtatta meg* a gazdaságilag aktív időszakból eredő társadalmi előnyöket és hátrányokat. A nyugdíjas vezetők és nyugdíjas egyéb szellemiek mért értékei sokkal közelebb álltak az aktív szellemiekéhez és vezetőkéhez, mint a szintén nyugdíjas szakmunkásokéhoz és különösen a betanított és segédmunkásokéhoz. Az integrációs modell létrejöttében szerepet játszó négy dimenzió is megmutatta a foglalkozási csoportok közötti tényleges különbségeket és egyenlőtlenségeket. Amikor pedig az integrációs csoportképző változók által kifeszített térben ábrázoltuk a normatív-funkcionalista osztálymodell egyes rétegeit, még plasztikusabbá váltak a társadalmi egyenlőtlenségek. Merton elméletére visszautalva arra következtethetünk, hogy *a társadalmi normákat és értékeket hordozó, bemutató gyenge kötések, kapcsolatok azok, amelyek hosszú távon is segítik/kikényszerítik a hierarchiában betöltött pozíció megtartását.*

A normatív-funkcionalista modell hierarchiájában alul lévő csoportok, így a munkanélküliek és azok a nyugdíjasok, akik korábbi életükben betanított és segédmunkásként, az integrációs modellt létrehozó négy dimenzió kereszthatásai szerint kifeszített térben is karakteresen elkülönültek. Különösen jól látszottak az egyes rétegek közötti különbségek a társadalmi kirekesztettség érzetét és a gyenge kötések számát, a politikai részvételt és a gyenge kötések számát mutató, valamint a normakövetéssel kapcsolatos összes ábrán. A korábban alacsonyabb presztízsű munkát végző nyugdíjasok, de leginkább *a munkaerőpiacról kirekesztettek elszakadtak* a társadalom többi foglalkozási csoportjától, vagyis minden szempontból magukra maradtak, kirekesztődtek, depriválódtak. Mindamellett azt is láthattuk, hogy ezek a rétegek az integrációs modellben is az alulintegráltak közé tartoznak. Nemcsak az alsó rétegek, de a normatív funkcionalista modell felső rétegei is illeszkednek az integrációs modellt létrehozó változókra, valamint magára az integrációs modellre. Ismét csak utalva Merton elméletére, az itt közölt adatok jelzik a társadalmi integráció zavarait – hiszen bár nem nagy létszámú, de világos társadalmi kontúrokkal rendelkező csoportok záródtak el a magyar társadalomban értékként kezelt társadalmi javaktól.

A normakövetés elfogadásának és elutasításának gyors és a foglalkozási helyzettől egyes csoportok esetében elvonatkoztatható változása a *dezintegrációt* erősíti, míg az elutasítás és elfogadás polarizációjának a növekedése erőteljesen

hozzájárul az *foglalkozási társadalmi egyenlőtlenségek hierarchiájának* az állandósulásához, a magyar társadalomban az értékek és normák befolyásolásában vezető szerepet játszó politikai/hatalmi integrációhoz. A jelen kötet és a vele egyidőben megjelenő másik tanulmánykötet (Kovách 2020) elemzései értelmezik azokat az integrációs mechanizmusokat, amelyek lehetővé teszik/kikényszerítik a társadalmi egyenlőtlenségek rendszerének stabilitását.

A munkaerőpiacon foglalkoztatottak száma jelentősen bővült 2015 és 2018 között, de úgy, hogy az aktív foglalkoztatottak között *nem csökkentek, hanem inkább nőttek a jövedelmi és ezzel a társadalmi különbségek, emiatt a szegénység és a depriváció aránya is*, amelyet a regisztrált és funkcionális munkanélküliek és nyugdíjas betanított és segédmunkások dezintegrálódása is súlyosbít (Illéssy–Huszár–Csizmadia ebben a kötetben). A jóléti redistribúció a társadalmi különbségek fennmaradásának és az egyes rétegek átjárhatatlanságának irányába hat (Balogh et al. ebben a kötetben). A projektalapú redistribúció (Balogh et al. ebben a kötetben), a középszintű és a helyi kormányzás diszfunkcionalitása (Pálné ebben a kötetben, Tamás ebben a kötetben) nem képes az egyenlőtlenségek megmerevedését és állandósulását ellensúlyozni és hatékonyabb integrációs mechanizmusokat működtetni. A szociális rendszerek nem tudják segíteni a depriváltak felemelkedését (Rácz 2020). A kapcsolatok beszűkülésén az elvándorlás sem változtat (Csizmady et al. 2020, Dávid–Albert–Huszti 2020), a lokális társadalmak inkább a valós mobilitás hiányának az ellensúlyozására kínálnak alternatívákat. A politikai integráció (Gerő–Szabó, Szabó–Gerő 2020) elsődleges funkciója a redistribúcióval fenntartott társadalmi különbségek kárvallottjainak politikai és társadalmi pacifikálása, az értékek és normák hatékony manipulálása (Huszár–Szabó 2020).

A foglalkozási hierarchián alapuló normatív-funkcionalista modellel kevésbé áll szoros statisztikai kapcsolatban a politikai részvétel és a gyenge kötések száma, mégis világosan *együtt mozognak*. A politikai részvétellel foglalkozó elméletek klasszikusai egyértelművé tették, hogy a politikai részvétel kollektív cselekvés, ahol nem egyszerűen a tömegeknek van ereje, de azok részvétele leginkább aktív, akiket mások bevonnak (Jenkins–Klandermans 1995, Kriesi 1992, Hirschman 1995). Lényegében minél szélesebb kapcsolati hálójá van valakinek, annál nagyobb az esélye, hogy lesz olyan ismerőse, aki a részvételt normának, értéknek fogja fel, és aki elősegíti mások részvételét. Magyarországi kutatások azt mutatták, hogy a politikai tiltakozáson résztvevők általában társaságban mennek el az eseményekre, ismerőseik, barátaik révén csatlakoznak egy-egy eseményhez (Mikecz–Szabó 2017).

Összességében a hagyományos, foglalkozásalapú normatív-funkcionalista modell és az integrációs modell négy fontos dimenziójának együttes kezelése sokkal árnyaltabban képes bemutatni a társadalmi egyenlőtlenségek megjelenési formáit, jelzi a társadalmi integráció zavarait és az ezekből fakadó konfliktusokat.

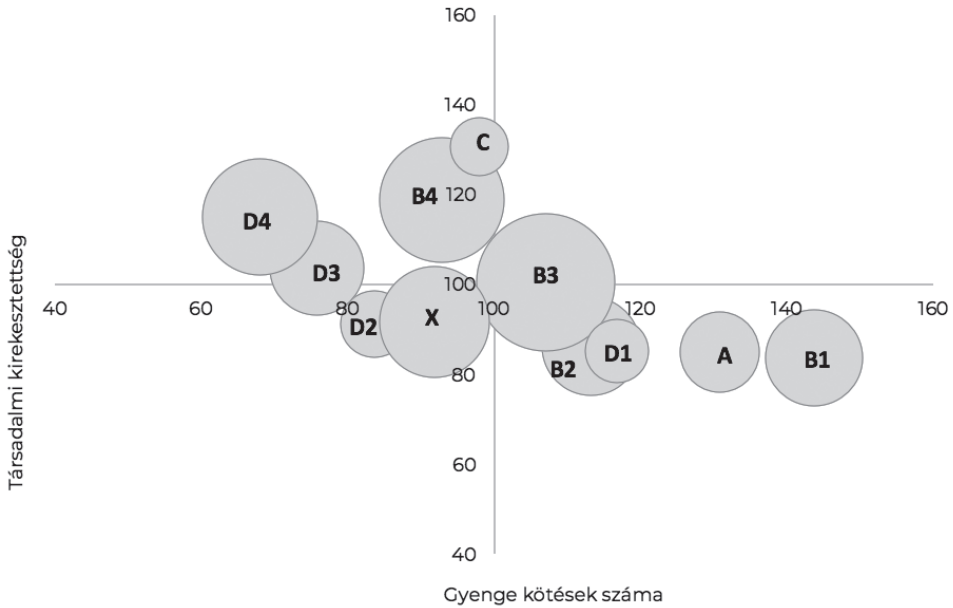
Hivatkozások

- Albert F. – Dávid B. (2012) Az interperszonális kapcsolathálózati struktúra át rendeződése Magyarországon. In Kovách I. – Dupcsik Cs. – P. Tóth T. – Takács J. (szerk.) *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont (Szociológiai Intézet)–Argumentum. 343–357.
- Csizmady A. – Győri Á. – Kőszeghy L. – Rácz A. (2020) Területi mobilitás és a magyar társadalom integrációs csoportjai. In Kovách I. (szerk.) (2020) *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont – Argumentum. 129–161.
- Dávid B. – Albert F. – Huszti É. (2020) Kapcsolati tőke és földrajzi mobilitás. In Kovách I. (szerk.) (2020) *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont – Argumentum. 163–192.
- Dupcsik Cs. – Szabari V. (2015) Elméleti bevezető az Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című OTKA kutatáshoz. *Socio.hu*, 3. 44–63. Dol: 10.18030/socio.hu.2015.3.44.
- Gerő M. – Hajdu G. – Kovách I. – Kristóf L. – Szabó A. (2020) A magyar társadalom integrációja 2015, 2018. In Kovách I. (szerk.) (2020) *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont – Argumentum. 59–88.
- Hajdu G. – Megyesi G. B. (2017) A társadalmi tőke, társadalmi struktúra és társadalmi integráció. In Kovách I. (szerk.) *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködése, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet – Belvedere Meridionale. 155–182.
- Hirschman, A. O. (1995) *Kivonulás, tiltakozás, hűség*. Budapest: Osiris.
- Huszár Á. (2013a) Foglalkozási osztályszerkezet (I.) – Elméletek, modellek. *Statistikai Szemle*, 91(1). 31–56. Elérhető: http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2013/2013_01/2013_01_031.pdf.
- Huszár Á. (2013b) Foglalkozási osztályszerkezet (II.) – Az osztályozás problémái. *Statistikai Szemle*, 91(2). 117–131. Elérhető: http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2013/2013_02/2013_02_117.pdf.
- Huszár Á. (2013c) Foglalkozási osztályszerkezet (III.) – Egy normatív-funkcionalista osztálymodell vázlata. *Statistikai Szemle*, 91(7). 718–744. Elérhető: http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2013/2013_07/2013_07_718.pdf.
- Huszár Á. (2016) Osztályelemzés és társadalomkritika. *Szociológiai Szemle*, 26(1). 96–120.
- Huszár Á. – Szabó A. (2020) Pártszimpátia és a társadalmi mobilitás érzékelése. In Kovách I. (szerk.) (2020) *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont – Argumentum. 11–33.
- Jenkins, J. C. – Klandermans, B. (szerk.) (1995) *The Politics of Social Protest*. London: University College London Press.
- Kovách I. – Hajdu G. – Gerő M. – Kristóf L. – Szabó A. (2016) A magyar társadalom integrációs és rétegződésmodelljei. *Szociológiai Szemle*, 20(3). 4–27.
- Kovách I. – Hajdu G. – Gerő M. – Kristóf L. – Szabó A. (2017) Az integrációs modell. In Kovách I. (szerk.) *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködése, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet – Belvedere Meridionale. 21–48.
- Kovách I. – Hajdu G. – Gerő M. – Kristóf L. – Szabó A. (2018) Az integrációs modell érvényessége. *Szociológiai Szemle*, 28(3). 22–42.
- Kovách I. – Kristóf L. – Szabó A. (2015) Társadalmi integráció, dezintegráció és társadalmi rétegződés. *Socio.hu*, 3. 63–83. Dol: 10.18030/socio.hu.2015.3.63

- Kovách I. – Kristóf L. – Szabó A. (2017) Társadalmi integráció és társadalmi rétegződés. In Kovách I. (szerk.) *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködése, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet – Belvedere Meridionale. 217–238.
- Kovách I. (2017) Fogalmak és megközelítések. In Kovách I. (szerk.) *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködése, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet – Belvedere Meridionale. 7–19.
- Kovách I. – Kristóf L. (2012) Elit és társadalmi integráció. In Kovách I. – Dupcsik Cs. – P. Tóth T. – Takács J. (szerk.) *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet – Argumentum. 30–44.
- Kovách I. (szerk.) (2020) *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont – Argumentum.
- Kriesi, H. (1992) Support and Mobilization Potential for New Social Movements: Concepts, Operationalizations and Illustrations from the Netherlands. In Diani, M. – Eyerman, R. (szerk.) *Studying Collective Action*. London: SAGE. 219–244.
- Marx, K. – Engels, F. (1959) A kommunista párt kiáltványa. In *MEM. 4. kötet*. Budapest: Kosuth. 137–164.
- Merton, R. K. (1980) Társadalmi struktúra és anómia. In *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Budapest: Gondolat. 338–339.
- Parsons, T. (1949) Social Classes and Class Conflict in the Light of Recent Sociological Theory. *The American Economic Review*, 39(3). 16–26.
- Parsons, T. (1970) Equality and Inequality in Modern Society, or Social Stratification Revisited. *Sociological Inquiry*, 40(1). 13–72.
- Rácz A. (2020) A szociális munka intervencióinak hatása a társadalmi mobilitásra és immobilitásra. In Kovách I. (szerk.) (2020) *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont – Argumentum. 223–248.
- Szabó A. – Gerő M. (2020) A magyar társadalom politikai integrációja. In Kovách I. (szerk.) (2020) *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont – Argumentum. 89–126.
- Szabó A. – Oross D. (2016) A politikai rendszerintegrációt befolyásoló tényezők. *Politikatudományi Szemle*, 3. 59–84.
- Szabó A. – Mikecz D. (2015) After the Orbán-revolution: the awakening of civil society in Hungary? In Pleyers, G. – Sava, I. N. (szerk.) *Social Movements in Central and Eastern Europe: A renewal of protests and democracy*. Bucarest: Editura Universităţii din Bucureşti. 34–43.
- Weber, M. (1987) *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai 1.* Szociológiai kategóriatan. Budapest: KJK.
- Weber, M. (2009) *Politikai szociológia. Politikai közösségek. Az uralom*. Budapest: Helikon.

Függelék

F1. ábra
A foglalkozási csoportok a társadalmi kirekeszttség érzése és a gyenge kötések száma által kifeszített térben (2015)

Magyarázat:

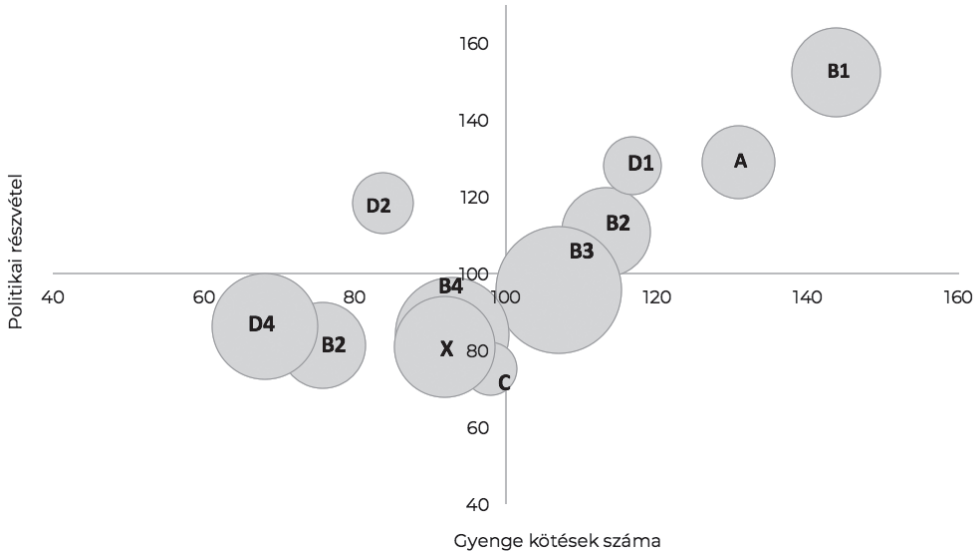
A körök mérete az adott foglalkozási csoport méretét jelzi. Minél nagyobb a kör, annál nagyobb a foglalkozási csoport. Az X-tengelyen a gyenge kötések számát, az Y tengelyen a kirekeszttség érzését ábrázoltuk

Csoportok elnevezése:

A. Vállalkozók; B1. Vezetők, értelmiségiek; B2. Egyéb szellemiek; B3. Szakmunkások; B4. Betanított munkások, segédmunkások; C. Munkanélküliek; D1. Nyugdíjas vezetők, értelmiségiek; D2. Nyugdíjas egyéb szellemiek; D3. Nyugdíjas szakmunkások; D4. Nyugdíjas betanított munkások; X. Egyéb inaktívak.

Forrás: MTA Kiválóságai Együttműködési Program „Mobilitás Kutatási Centrum” projekt

F2. ábra
A foglalkozási csoportok a politikai részvétel és a gyenge kötések száma
által kifizített térben (2015)

Magyarázat:

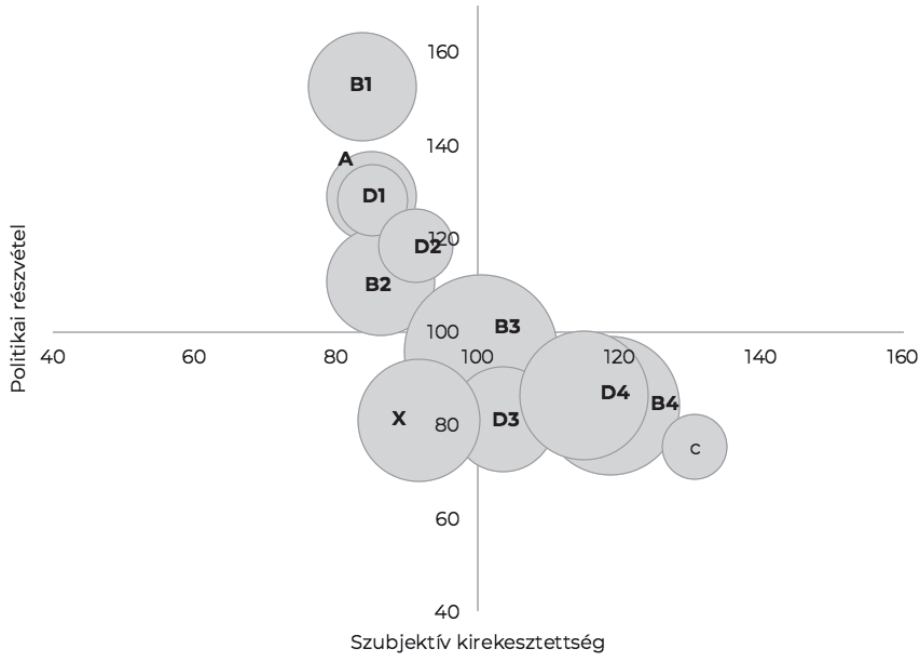
A körök mérete az adott foglalkozási csoport méretét jelzi. Minél nagyobb a kör, annál nagyobb a foglalkozási csoport. Az X-tengelyen a gyenge kötések számát, az Y tengelyen a politikai részvényt ábrázoltuk

Csoportok elnevezése:

A. Vállalkozók; B1. Vezetők, értelmiségiek; B2. Egyéb szellemiek; B3. Szakmunkások; B4. Betanított munkások, segédmunkások; C. Munkanélküliek; D1. Nyugdíjas vezetők, értelmiségiek; D2. Nyugdíjas egyéb szellemiek; D3. Nyugdíjas szakmunkások; D4. Nyugdíjas betanított munkások; X. Egyéb inaktívak.

Forrás: MTA Kiválósági Együtműködési Program „Mobilitás Kutatási Centrum” projekt

F3. ábra
A foglalkozási csoportok a politikai részvétel és a szubjektív kirekesztettség által kifeszített térben (2015)

Magyarázat:

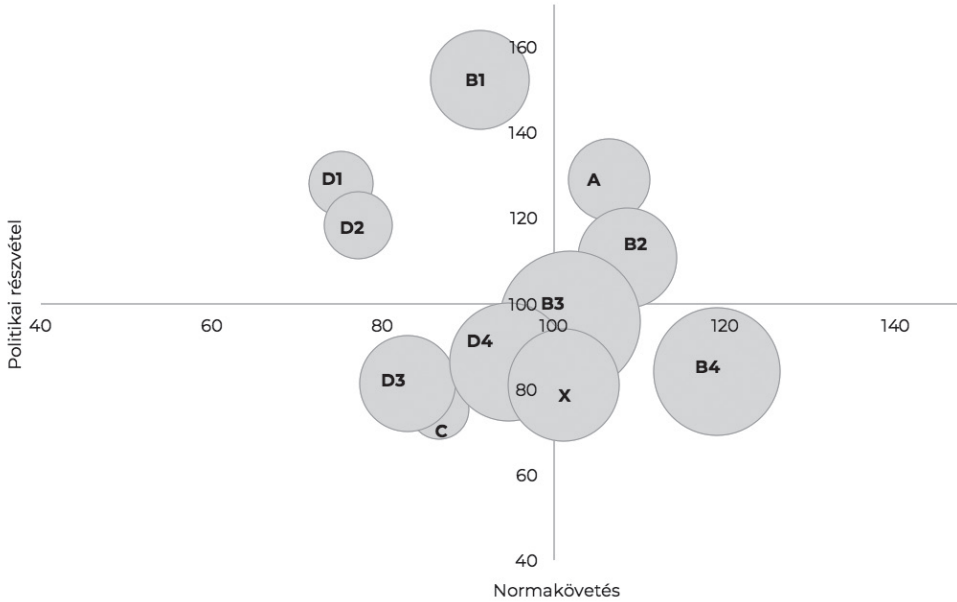
A körök mérete az adott foglalkozási csoport méretét jelzi. Minél nagyobb a kör, annál nagyobb a foglalkozási csoport. Az X-tengelyen a kirekesztettség észlelését, az Y tengelyen a politikai részvételt ábrázoltuk

Csoportok elnevezése:

A. Vállalkozók; B1. Vezetők, értelmiségiek; B2. Egyéb szellemiek; B3. Szakmunkások; B4. Betanított munkások, segédmunkások; C. Munkanélküliek; D1. Nyugdíjas vezetők, értelmiségiek; D2. Nyugdíjas egyéb szellemiek; D3. Nyugdíjas szakmunkások; D4. Nyugdíjas betanított munkások; X. Egyéb inaktívak.

Forrás: MTA Kiválósági Együtműködési Program „Mobilitás Kutatási Centrum” projekt

F4. ábra
A foglalkozási csoportok a normakövetés (normaszegés elutasítása)
(a kisebb értékek jelzik a nagyobb normakövetést) és a politikai részvétel
által kifeszített térben (2015)

Magyarázat:

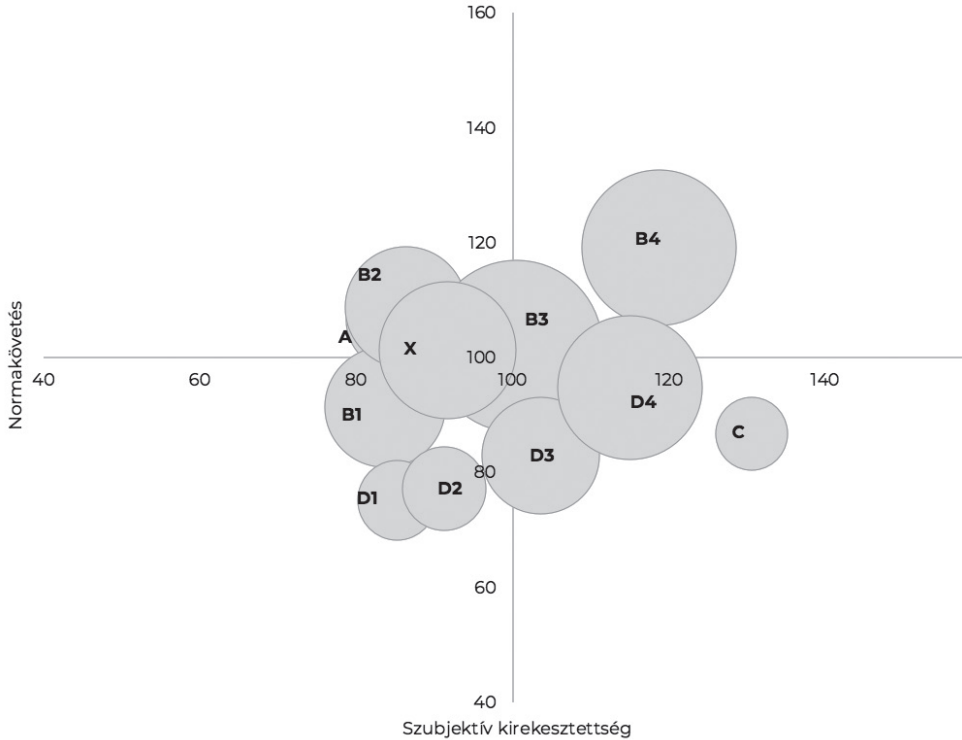
A körök mérete az adott foglalkozási csoport méretét jelzi. Minél nagyobb a kör, annál nagyobb a foglalkozási csoport. Az X-tengelyen a normakövetést (normaelfogadást), az Y tengelyen a kirekesztettség érzését ábrázoltuk

Csoportok elnevezése:

A. Vállalkozók; B1. Vezetők, értelmiségiek; B2. Egyéb szellemiek; B3. Szakmunkások; B4. Betanított munkások, segédmunkások; C. Munkanélküliek; D1. Nyugdíjas vezetők, értelmiségiek; D2. Nyugdíjas egyéb szellemiek; D3. Nyugdíjas szakmunkások; D4. Nyugdíjas betanított munkások; X. Egyéb inaktívak.

Forrás: MTA Kiválósági Együtműködési Program „Mobilitás Kutatási Centrum” projekt

F5. ábra
A foglalkozási csoportok a normakövetés (normaszegés elutasítása)
(a kisebb értékek jelzik a nagyobb normakövetést) és a szubjektív kirekesztettség által kifeszített térben (2015)

Magyarázat:

A körök mérete az adott foglalkozási csoport méretét jelzi. Minél nagyobb a kör, annál nagyobb a foglalkozási csoport. Az X-tengelyen a kirekesztettség észlelését, az Y tengelyen a normakövetést (normaelfogadást), ábrázoltuk

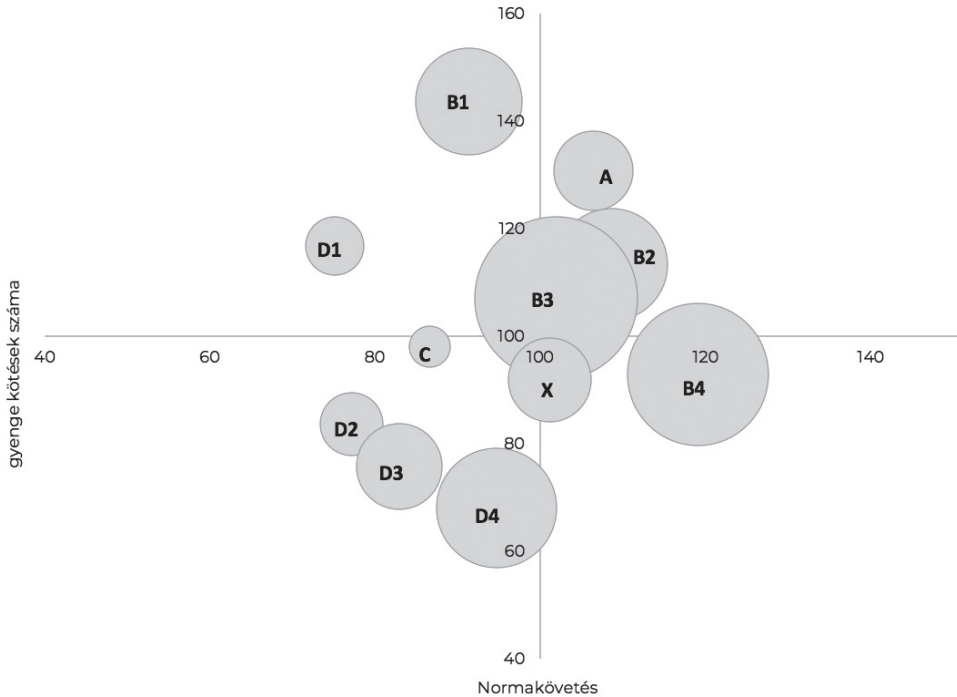
Csoportok elnevezése:

A. Vállalkozók; B1. Vezetők, értelmiségiek; B2. Egyéb szellemiek; B3. Szakmunkások; B4. Betanított munkások, segédmunkások; C. Munkanélküliek; D1. Nyugdíjas vezetők, értelmiségiek; D2. Nyugdíjas egyéb szellemiek; D3. Nyugdíjas szakmunkások; D4. Nyugdíjas betanított munkások; X. Egyéb inaktívak.

Forrás: MTA Kiválósági Együttműködési Program „Mobilitás Kutatási Centrum” projekt

F6. ábra
A foglalkozási csoportok a normakövetés (normaszegés elutasítása)
(a kisebb értékek jelzik a nagyobb normakövetést) és a gyenge kötések szá-
ma által kifizített térben (2015)

Magyarázat:

A körök mérete az adott foglalkozási csoport méretét jelzi. Minél nagyobb a kör, annál nagyobb a foglalkozási csoport. Az X-tengelyen a normakövetést (normakövetést), az Y-tengelyen a normakövetést a gyenge kötések számát, ábrázoltuk

Csoportok elnevezése:

A. Vállalkozók; B1. Vezetők, értelmiségiek; B2. Egyéb szellemiek; B3. Szakmunkások; B4. Betanított munkások, segédmunkások; C. Munkanélküliek; D1. Nyugdíjas vezetők, értelmiségiek; D2. Nyugdíjas egyéb szellemiek; D3. Nyugdíjas szakmunkások; D4. Nyugdíjas betanított munkások; X. Egyéb inaktívak.

Forrás: MTA Kiválósági Együttműködési Program „Mobilitás Kutatási Centrum” projekt